

Τίτλος διπλωματικής

Λαϊκισμός και Αντιλαϊκισμός στην Ελλάδα την εποχή των μνημονίων

Όνομα: Παναγιώτης Καρασαντές

A.M: 3033201901012

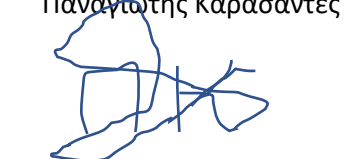
ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Με την παρούσα δήλωση:

1. Δηλώνω ρητά και ανεπιφύλακτα ότι η διπλωματική εργασία που σας καταθέτω αποτελεί προϊόν δικής μου πνευματικής προσπάθειας, δεν παραβιάζει τα δικαιώματα τρίτων μερών και ακολουθεί τα διεθνώς αναγνωρισμένα πρότυπα επιστημονικής συγγραφής .
2. Οι απόψεις που εκφράζονται αποτελούν αποκλειστικά ευθύνη του συγγραφέα και ο επιβλέπων , οι εξεταστές, το Τμήμα και το Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου δεν υιοθετούν κατ' ανάγκη τις εκφραζόμενες απόψεις ούτε φέρουν οποιαδήποτε ευθύνη για τυχόν λάθη και παραλείψεις.

Ο δηλών

Παναγιώτης Καρασαντές

(Υπογραφή)

Περίληψη

Ο λαϊκισμός μπορεί να κυμαίνεται από πειστική πολιτική έως μία επικίνδυνη ατζέντα, που δημιουργεί εσωτερικές και εξωτερικές συγκρούσεις, αναιρεί την κλιματική αλλαγή και απορρίπτει τα ανθρώπινα δικαιώματα. Ο λαϊκισμός μπορεί να έχει μία ατζέντα, αριστερή ή δεξιά, και να επιταχύνεται με περιφερειακά προβλήματα, ανισότητες, χωρικές ανισορροπίες και μετανάστευση.

Τα λαϊκιστικά κόμματα γίνονται συχνά μέρος δημοκρατικά εκλεγμένων κυβερνήσεων, σχηματίζοντας συνασπισμούς με τα κυρίαρχα κόμματα, στα οποία διαδραματίζουν πιο ενεργό ρόλο και κάνουν περαιτέρω εισβολές μέχρι να κυριαρχήσουν.

Σε κάθε περίπτωση, η βασική πηγή του είναι η κρίση και μπορεί να κατανοηθεί ολοκληρωμένα μόνο σε συνάρτηση με τον αντιλαϊκισμό.

Λέξεις-κλειδιά: Αντιλαϊκισμός, κρίση, ομιλία, λαϊκισμός, ΣΥΡΙΖΑ

Abstract

Populism can range from persuasive politics to a dangerous agenda which leads to internal and external conflict, contests climate change, and rejects human rights. Populism can have a left-wing or right-wing agenda, and it is fanned by regional issues, inequality, spatial disequilibria, and immigration. Populist parties often become part of democratically elected governments by forming coalitions with mainstream parties, in which they play a more active role and make further intrusions until they dominate.

Keywords: Anti-populism; crisis; discourse; populism; SYRIZA

Περιεχόμενα

Περίληψη	3
Abstract	4
Εισαγωγή	6
Μεθοδολογία - Βιβλιογραφική Επισκόπηση	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Θεωρητικό Υπόβαθρο.....	10
1.1 Λαϊκισμός.....	10
1.2 Κρίση.....	11
1.3 Συσχέτιση κρίσης λαϊκισμού.....	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ιστορικό Υπόβαθρο	15
2.1 Ο Λαϊκισμός σε διεθνές επίπεδο	15
2.2 Λαϊκισμός και δημοκρατικό έλλειμα	16
2.3 Τα χαρακτηριστικά του λαϊκισμού στα κόμματα.....	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η εκδήλωση του λαϊκισμού στην Ελλάδα.....	19
3.1 Γενικά χαρακτηριστικά	19
3.2 Ειδικά χαρακτηριστικά.....	20
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 :Λαϊκισμός και Αντιλαϊκισμός την εποχή των μνημονίων.....	22
4.1 Η οικονομική κρίση αιτία πυροδότησης.....	22
4.2 Ο λαϊκισμός του ΣΥΡΙΖΑ	23
4.3 Υποσχεσιολογία	26
4.4 Αντιλαϊκισμός	27
Επίλογος.....	31
Πηγές.....	33

Εισαγωγή

Η ελληνική πολιτική σκηνή έχει ως κεντρικό χαρακτηριστικό γνώρισμα το λαϊκισμό, του οποίου ο βασικότερος εκφραστής υπήρξε ο Ανδρέας Παπανδρέου τη δεκαετία του 1980. Βέβαια, ακολούθησαν αρκετές πολιτικές συμπεριφορές οι οποίες είχαν έντονο λαϊκιστικό υπόβαθρο, ωστόσο ως γνήσιος διάδοχος του Ανδρέα Παπανδρέου χαρακτηρίστηκε ο Αλέξης Τσίπρας. Σε κάθε περίπτωση, ο λαϊκισμός, όπως θα διαφανεί και στη συνέχεια, είναι ένα φαινόμενο που έχει αναλυθεί επαρκώς, ιδιαίτερα δε αναφορικά με το πρόσωπο του πρώτου εκφραστή του.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ο λαϊκισμός, όπως αυτός εκφράστηκε από τον Τσίπρα, αλλά και στην πιο αποσπασματική του μορφή από άλλους πολιτικούς της εποχής του μνημονίου, καθώς, επίσης, και η χρήση του αντιλαϊκισμού, ο οποίος επιχειρεί την αποδόμηση του πρώτου. Ειδικά για τον αντιλαϊκισμό, η έρευνα και η βιβλιογραφία είναι αισθητά πιο περιορισμένες, πολλώ δε μάλλον σε ό,τι αφορά την εποχή των μνημονίων –εποχή που κατέχει ιδιαίτερη θέση στην παρούσα εργασία.

Η εποχή των μνημονίων υπήρξε, αναντίρρητα, μία περίοδος κρίσης της ελληνικής σκηνής. Σε αυτό το τελευταίο επικεντρώνεται και η παρούσα εργασία, δηλαδή στο πώς η κρίση ενεργοποιεί φαινόμενα λαϊκισμού, με ποιον τρόπο αυτά εκδηλώνονται και κατά πόσο ο αντιλαϊκισμός ευδοκίμει σε αυτήν την κατάσταση, αλλά και εάν μπορεί, πράγματι, να αποτελέσει ένα πραγματικό «αντίπαλον δέον» του λαϊκισμού.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι υπάρχει μία προκατάληψη, ένα σύνολο στερεοτυπικών ιδεών που ακολουθεί το λαϊκισμό, κατηγοριοποιώντας τον ως μία και μόνον αμιγώς αρνητική πολιτική συμπεριφορά, ως ένα απόλυτο κακό. Αντίστοιχα, ο αντιλαϊκισμός γίνεται ευρέως αντιληπτός ως η προσπάθεια να τεθούν τα ζητήματα στην ορθή τους βάση.

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να εξετάσει τα δύο αυτά φαινόμενα στη θεωρητική τους βάση, καθώς και στην εφαρμογή τους, απαλλαγμένα από κατηγοριοποιήσεις. Τα πρώτα κεφάλαια αφιερώνονται στη μεθοδολογία που ακολουθήθηκε και στη βιβλιογραφική ανασκόπηση σχετικά με το φαινόμενο που εξετάζεται. Ακολούθως, αφιερώνεται ένα σχετικά εκτεταμένο κεφάλαιο στο ιστορικό υπόβαθρο της πρώτης εμφάνισης του φαινομένου στην Ελλάδα, με κύριο εκφραστή τον Ανδρέα

Παπανδρέου, το οποίο, ουσιαστικά, συνιστά και το θεωρητικό πλαίσιο επάνω στο οποίο στηρίχτηκε και η ανάλυση του λαϊκισμού και του αντιλαϊκισμού της τελευταίας δεκαετίας.

Μεθοδολογία - Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Το θέμα που επιλέχθηκε για την παρούσα εργασία έχει ιστορικό υπόβαθρο, είναι ένα ζήτημα κοινωνικοπολιτικό, σε εθνικό, κυριότερα, επίπεδο, ενώ, ταυτόχρονα, είναι και δυναμικό, καθώς αποτελεί ένα ζήτημα διαχρονικό, επίκαιρο και εν εξελίξει.

Το βασικά ερευνητικά ερωτήματα της εργασίας είναι τα εξής:

1. Ποια είναι τα βασικά χαρακτηριστικά των δύο αντίθετων φαινομένων, του λαϊκισμού και του αντιλαϊκισμού;
2. Πώς αναπτύχθηκε και εκφράστηκε ο λαϊκισμός τη δεκαετία των μνημονίων/κρίσης στην Ελλάδα;
3. Πώς αναπτύχθηκε και εκφράστηκε ο αντιλαϊκισμός τη δεκαετία των μνημονίων/κρίσης στην Ελλάδα;

Η έρευνα είναι, κυρίως, βιβλιογραφική, καθώς βασίστηκε στην εύρεση και την ανάλυση βιβλίων, επιστημονικών άρθρων και ειδησεογραφικών πηγών, που αφορούσαν στο πώς ο λαϊκισμός και ο αντιλαϊκισμός αποτυπώθηκαν στον πολιτικό λόγο. Προκειμένου να αντληθούν οι σχετικές πληροφορίες, έγινε έρευνα σε βιβλία τα οποία προήλθαν από τη βιβλιοθήκη του Πανεπιστημίου. Ακολούθησε έρευνα σε επιστημονική αρθρογραφία, αλλά και στο δημοσιευμένο πολιτικό λόγο, που αντλήθηκε τόσο από επιστημονικές όσο και από ειδησεογραφικές πηγές του διαδικτύου. Αξίζει να σημειωθεί πως στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι πηγές ήταν ελληνόγλωσσες.

Κατά τη διάρκεια της έρευνας των μέχρι τώρα αναφερόμενων τεκμηρίων, αξιολογήθηκαν και επιλέχθηκαν τα στοιχεία εκείνα που παρουσίαζαν συνοπτικά, αλλά ταυτόχρονα περιεκτικά, τα ανωτέρω θέματα, ούτως ώστε να εισαχθεί στο θέμα ομαλά ακόμα και ο αναγνώστης που δεν είναι εξοικειωμένος με το εν λόγω θέμα. Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για ένα ζήτημα συνεχώς εξελισσόμενο, στο οποίο κρίσιμα στοιχεία προστίθενται συνεχώς.

Στη σχετική βιβλιογραφία υπάρχουν άφθονες σύντομες αναφορές στη σχέση μεταξύ κρίσης και λαϊκισμού (De la Torre, 2000), ωστόσο λεπτομερείς αναφορές για τον ορισμό και τις περιστάσεις του φαινομένου είναι σπάνιες και πολλές από τις πτυχές του παραμένουν ασαφείς. Για παράδειγμα, η «κρίση» χρησιμοποιείται συνήθως με

έναν δεδομένο τρόπο, που δεν δίνει ιδιαίτερη προσοχή στα κενά ανάμεσα σε ό,τι θεωρείται «αντικειμενικός» όρος και στο ποιος θα μπορούσε να θεωρηθεί ως «κοινωνική κατασκευή», δηλαδή εκπροσώπηση στο λαϊκιστικό λόγο. Μολονότι συζητήθηκε πολύ σε ευρύτερες θεωρητικές συζητήσεις, αυτή η οπτική δεν ήταν επαρκώς μελετημένη στην έρευνα για το λαϊκισμό. Δεν είναι τυχαίο, εξάλλου, ότι ο λαϊκισμός εμφανίζεται πολύ περισσότερο σε περιόδους κρίσης, οπότε και η θεωρητική ανάλυση του φαινομένου δεν είναι δέον να γίνεται τελείως αποκομμένη από τη θεωρία της κρίσης (Moffitt 2015· Roberts, 2015).

Ταυτόχρονα, είναι εξίσου σημαντικό να μελετάται ο λαϊκισμός σε αντιδιαστολή με τον αντιλαϊκισμό, εστιάζοντας στην αμοιβαία εμφάνιση και αναπαραγωγή τους. Αυτό οφείλει να γίνεται όχι μόνο για φιλοσοφικούς λόγους, σε μία προσπάθεια να καταγραφεί η σημασία της αμετάκλητης διαλεκτικής μεταξύ ταυτότητας και διαφοράς (De Saussure, 1959· Connolly, 1991), αλλά, επίσης, επειδή ο λαϊκιστικός λόγος δεν λειτουργεί ποτέ σε κενό και πρέπει να βρίσκεται μέσα στο πλαίσιο του πολιτικού ανταγωνισμού, μέσα σε έναν ευρύτερο, δηλαδή, ηγεμονικό αγώνα ο οποίος ενεργοποιείται συχνότερα όχι μόνο εξαιτίας της κρίσης, αλλά και από καταστάσεις πραγματικές ή/και φανταστικές.

Ως εκ τούτου, είναι αδύνατο να υπάρξει ικανοποιητική θεωρητική ανάλυση του λαϊκισμού χωρίς να επικεντρωθούμε στη διάκριση λαϊκισμού-αντιλαϊκισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, λοιπόν, η ανάλυση παραμένει ένα μυστήριο, γιατί *«Η σημαντική έννοια του αντιλαϊκισμού [...] δεν έχει μελετηθεί ποτέ ούτε έχει θεματοποιηθεί ως τέτοια»* (Ostiguy, 2009).

Επομένως, ακολούθως, επιχειρείται η ανάλυση και των δύο αυτών θεμάτων, δηλαδή ο ρόλος της κρίσης και η σημασία των ορίων του λαϊκισμού/αντιλαϊκισμού, καθώς και η συχνά παραμελημένη, αλλά αποκαλυπτική, διασύνδεσή τους. Η επαρκής ανάλυσή τους απαιτεί απαντήσεις σχετικά με το πώς οι συγκρούσεις της κρίσης σχετίζονται με τα λαϊκιστικά φαινόμενα και, ειδικότερα, με την επιχείρηση ανάλυσης της κρίσης ως έναυσμα, καθώς και ως προσπάθεια οικοδόμησης λαϊκιστικού λόγου, με ολοκληρωμένο τρόπο, τόσο των πραγματικών όσο και των συμβολικών πτυχών των κρίσεων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Θεωρητικό Υπόβαθρο

1.1 Λαϊκισμός

Ο λαϊκισμός συνιστά μία ιδεολογική ηγεμονία η οποία εμφανίζεται συνηθέστερα σε μία κατακερματισμένη κοινωνία η οποία τείνει να διαπερνά το πολιτιστικό οικοδόμημα οριζόντια, συνιστώντας πολιτική έκφραση που βαίνει αντίθετα στην ορθολογική-κοινωνική οργάνωση. Κυρίαρχο χαρακτηριστικό του λαϊκισμού είναι η δημαγωγία η οποία απολήγει στην αδυναμία κατανόησης από την πλευρά των πολιτών της πραγματικότητας και του συνόλου των πολιτικών σχηματισμών.

Ένας ορισμός που είναι ευρέως αποδεκτός είναι πως ο λαϊκισμός είναι *η ιδέα σύμφωνα με την οποία οι επιθυμίες και οι πεποιθήσεις των λαϊκών μαζών αποτελούν βάσιμο οδηγό πολιτικής δράσης* (Στυλιανίδης, 2016). Σε κάθε περίπτωση, πρόκειται για μία έννοια που αντιμετωπίζεται με προκατάληψη, εξομοιώνεται με την παθολογία του πολιτικού συστήματος και επιφέρει σειρά αρνητικών συνειρμών. Επομένως, η χρήση του όρου σε επιστημονικές αναλύσεις γίνεται με φειδώ και με ιδιαίτερη προσοχή, αφού είναι δύσκολο να υπάρξει η απαιτούμενη κοινωνιολογική απόσταση και η επιστημονική αντικειμενικότητα.

Συχνά, αναφέρεται στις επιστημονικές αναλύσεις, αφενός, ως ένα κοινωνικό φαινόμενο και, αφετέρου, ως μία ασθένεια της πολιτικής σκηνής ή ως ένα ηθικό της πρόβλημα (Canovan, 1999). Σε μελέτες που διεξήχθησαν –ειδικά στη Γαλλία– (Granberg, 1998) προκύπτει ότι ο λαϊκισμός χρησιμοποιείται για να στιγματίσει τον πολιτικό αντίπαλο και, για το λόγο αυτό, αποτελεί έναν πολύ συχνό όρο στις πολιτικές αντιπαραθέσεις των κομμάτων (Παπαδόπουλος, 2004).

Επειδή, λοιπόν, η χρήση του είναι, κατά κύριο λόγο, αυτή που αναφέρεται ανωτέρω, είναι πολύ δύσκολο να υπάρξει και ένας κοινά αποδεκτός ορισμός, αφού χαρακτηρίζεται από έντονη πολυσημία (Canovan, 1991).

Ταυτόχρονα, ακόμα και οι θεωρίες που διατυπώνονται για το λαϊκισμό διαφέρουν ως προς τα χαρακτηριστικά τα οποία του αποδίδουν, αλλά και σε ό,τι αφορά τις συνθήκες δημιουργίας του φαινομένου και τις κοινωνικές του βάσεις. Αξιοσημείωτο είναι δε ότι έχει χαρακτηριστεί ακόμα και ως σύνδρομο (Wiles, 1969).

Σε γενικές γραμμές και υπό τους ανωτέρω περιορισμούς, υπάρχουν κάποια γενικά τυπικά χαρακτηριστικά του λαϊκισμού που είναι συνήθως αναγνωρίσιμα. Το πρώτο εξ αυτών είναι συνδυαστικό και αφορά την επιδίωξη για πολιτική συμμετοχή, η οποία βασίζεται σε ανταγωνιστικότητα έναντι των ελίτ, ανεξάρτητα από τη φύση τους, είτε είναι, δηλαδή, οικονομική, πολιτική, πολιτιστική ή άλλη ελίτ (Laclau, 1982).

Οι μελέτες για το λαϊκισμό δίδουν, διαχρονικά, έμφαση στο ρόλο της αντιπροσώπευσης, ανεξάρτητα από τη θεωρητική οπτική από την οποία εξετάζεται ανεξάρτητα, δηλαδή, από το εάν είναι τυπική-αποθαρρυντική (Laclau, 2005), δομική (Canovan, 1999) ή ιδεολογικά προσανατολισμένη (Mudde και Rovira Kaltwasser, 2012). Έτσι, ο λαϊκισμός, συνήθως, περιλαμβάνει τη δραστηριότητα των πολιτικών δρώντων (κινήματα, κόμματα, ηγέτες κ.λπ.), που ισχυρίζονται ότι εκφράζουν δημοφιλή ενδιαφέροντα και αντιπροσωπεύουν τις σχετικές ταυτότητες και απαιτήσεις, την πραγματική, δηλαδή, βούληση του λαού, ενάντια σε ένα κατεστημένο, μία ελίτ, που τους υπονομεύει και εμποδίζει τη δική τους ικανοποίηση.

1.2 Κρίση

Η κρίση, όπως και ο λαϊκισμός, αποτελεί μία περίπλοκη και αμφίσημη έννοια. Προέρχεται από την αρχαία ελληνική ιατρική και νομική ορολογία (Perezous, 2007), έχοντας σηματοδοτήσει ιστορικά τόσο μία κρίσιμη συγκυρία (ιατρική) όσο και μία τελική κρίση (νομικό πεδίο). Προχωρώντας στον 20ο αιώνα, ο Gramsci (1971) στο έργο του συνδυάζει τις δύο αυτές εκφάνσεις της έννοιας, εφαρμόζοντας τον όρο σε αυτό που σήμερα ονομάζεται πολιτικές κρίσεις, κρίσεις πολιτικής σημασίας και προσανατολισμού, πέρα από τον οικονομικό ανταγωνισμό. Ο Gramsci, που είχε συλλάβει πριν από οποιονδήποτε άλλο την αντιπροσωπευτική-αναδρομική διάσταση των κρίσεων (Hay, 1999), επισημαίνει ότι, *«είναι δυνατόν να αποκλειστεί ότι οι άμεσες οικονομικές κρίσεις παράγουν θεμελιώδη ιστορικά γεγονότα· μπορούν απλά να δημιουργήσουν ένα έδαφος περισσότερο ευνοϊκό για τη διάδοση ορισμένων τρόπων σκέψης, θέτοντας και επιλύοντας ερωτήσεις που αφορούν ολόκληρη την επόμενη ανάπτυξη της εθνικής ζωής»* (Gramsci, 1971). Πράγματι, η άποψη του Gramsci καταφέρνει να συνδυάσει την προβληματική της κρίσης, της εκπροσώπησης, της ηγεμονίας και της κινητοποίησης, η οποία μας αφορά, ως, εν μέρει, βάση της έκφρασης του λαϊκισμού.

Πιο πρόσφατα, ο Hay (1999) εντοπίζει, εντός της κρίσης, τη συνύπαρξη δύο διαφορετικών διαστάσεων, της αντικειμενικής αντίφασης, αφενός, που οδηγεί ένα δεδομένο σύστημα σε μία φάση αστάθειας με απρόβλεπτες συνέπειες, και, αφετέρου, της υποκειμενικής παρέμβασης, που αντιπροσωπεύει αυτήν την αστάθεια με συγκεκριμένους τρόπους. Σύμφωνα με τον Hay, οι κρίσεις νοούνται ως αποφασιστικές παρεμβάσεις για λογαριασμό πολλών κοινωνικών παραγόντων, μέσω των οποίων εντοπίζονται, επισημαίνονται και σημαίνονται αυτές οι αντιφάσεις που εκπροσωπούνται νοηματικά (Hay, 1999).

1.3 Συσχέτιση κρίσης-λαϊκισμού

Η περίοδος των μνημονίων στην Ελλάδα ταυτίστηκε, νωρίτερα, με μία περίοδο κρίσης –όπως και ήταν άλλωστε. Στη βιβλιογραφία του λαϊκισμού, οι συσχετίσεις μεταξύ της κρίσης και της εμφάνισης λαϊκιστικών λόγων και κινημάτων είναι ένας κοινός τόπος. Η σύνδεση μεταξύ περιόδων κρίσης και ανάπτυξης λαϊκιστικών αντιδράσεων έχει συζητηθεί εκτεταμένα στη βιβλιογραφία η οποία σχετίζεται με το λαϊκισμό (Taggart, 2000). Πράγματι, οι περισσότερες αναλύσεις των λαϊκιστικών φαινομένων ισχυρίζονται ότι αυτά αναδύονται μέσα σε ένα πλαίσιο κρίσης (de la Torre και Arnson, 2013).

Σε ό,τι αφορά τον τρόπο που η κρίση ενεργοποιεί το λαϊκισμό, ο Roberts (2015) επισημαίνει πολλαπλούς τρόπους με τους οποίους λειτουργεί μία κατάσταση κρίσης. Φυσικά, δεν είναι μία οποιαδήποτε κρίση που μας ενδιαφέρει εδώ, αλλά μία κρίση εκπροσώπησης. Ο λαϊκισμός, λοιπόν, εμφανίζεται ως πιθανή –σχεδόν αναπόφευκτη ή αποκλειστική, εντούτοις– πολιτική στρατηγική για έλξη της μάζας σε εκλογικές περιφέρειες, όπου τα αντιπροσωπευτικά ιδρύματα είναι αδύναμα ή αναξιόπιστα και που οι διάφορες μορφές κοινωνικών αποκλεισμών ή πολιτικής περιθωριοποίησης αφήνουν τους πολίτες αποξενωμένους από τους θεσμούς αυτούς (Roberts, 2015).

Σε ένα τέτοιο κλίμα κρίσης, η έκκληση του λαϊκιστικού λόγου έγκειται στην ικανότητά του να συνδέει αντι-ελίτ και αντι-καθεστωτικές αντιλήψεις (από πλευράς προσφοράς) με την πολιτική κινητοποίηση των αποκλεισμένων και αποξενωμένων (από πλευράς ζήτησης) και, επομένως, να εμπνέει δημοφιλή θέματα για συγκέντρωση, διαμαρτυρία, απεργία, οργάνωση ή/και ψηφοφορία (Roberts, 2015).

Τέτοιου είδους αντιπροσώπευση, ωστόσο, κρίνεται βάσει του βαθμού θεσμικής ενοποίησης σχετικά με διαφορετικούς πολιτικούς πολιτισμούς και εθνικά πλαίσια, προσφέροντας μία ποικιλία από παραδείγματα –από την κρίση της Αργεντινής το 2001-2002 έως τις εξελίξεις στη Βενεζουέλα, που φτάνουν μέχρι το φαινόμενο του Τσάβες (Roberts, 2015).

Αυτό που είναι σημαντικό να τονιστεί είναι ότι η κρίση, σαφώς, προϋπάρχει μίας λαϊκιστικής κινητοποίησης, η οποία εξαρτάται από αυτή. Με άλλα λόγια, ο λαϊκισμός δεν μπορεί να κάνει την παρουσία του αισθητή πριν από μία συστηματική αποτυχία, η οποία είναι τέτοια ώστε να βραχυκυκλώνει την αποτελεσματική δημοκρατική εκπροσώπηση των κοινωνικών συμφερόντων, τις αξίες και τις απαιτήσεις στη διαδικασία λήψης αποφάσεων των καθιερωμένων κομμάτων και των άλλων μεσαζόντων οργανισμών (Roberts, 2015).

Ο Moffitt (2015) διαφοροποιείται από τον Roberts, θεωρώντας ότι η κρίση συνδέεται στενά με το λαϊκισμό, αλλά ως εγγενές του στοιχείο. Ειδικότερα, κατά τη δική του άποψη, ο λαϊκισμός και η κρίση είναι δέον να γίνουν αντιληπτά με εξωτερικούς όρους, να ιδωθεί η κρίση ως μηχανισμός εξωτερικής ενεργοποίησης ή απαραίτητη προϋπόθεση. Ως εκ τούτου, ο Moffitt επιμένει στη σημασία της κρίσης ως βασικό (εσωτερικό) χαρακτηριστικό του λαϊκισμού. Η αμφισβήτηση της εξωτερικότητας μεταξύ των δύο (Moffitt, 2015, σελ. 211) δίνει έμφαση στην ερμηνευτική κατασκευή της κρίση από τον ίδιο το λαϊκιστικό λόγο, καταλήγοντας πως, εάν δεν έχουμε την απόδοση της κρίσης, δεν έχουμε λαϊκισμό (Moffitt, 2015). Κατά συνέπεια, η κρίση είναι, σε μεγάλο βαθμό, αυτό που δημιουργείται, εννοώντας ότι, τελικά, οι λαϊκιστές δρώντες εκτελούν ενεργά και διαιωνίζουν μία αίσθηση κρίσης, αντί να αντιδρούν απλώς στην εξωτερική κρίση.

Ωστόσο, ο Moffitt (2016) συμπληρώνει πως οι κρίσεις δεν είναι ποτέ «ουδέτερα» φαινόμενα, αλλά εμπεριέχουν σύνθετες διαμεσολαβήσεις που εφαρμόζονται από ορισμένους πολιτικούς παράγοντες οι οποίοι δρουν ενεργά λαϊκιστικά, συμμετέχοντας στη θεαματικοποίηση της αποτυχίας που κρύβεται πίσω από την κρίση, επιτρέποντάς τους να υποκινήσουν το λαό εναντίον ενός επικίνδυνου άλλου, απλοποιώντας ριζικά τους όρους και το έδαφος της πολιτικής συζήτησης και υποστηρίζοντας τη δημιουργία μίας ισχυρής ηγεσίας και την εφαρμογή γρήγορης πολιτικής δράσης για την αποτροπή ή τη λύση της επικείμενης κρίσης.

Ο Laclau (2005), εντούτοις, συνδυάζει τις δύο ανωτέρω απόψεις, υποστηρίζοντας ότι, εν τέλει, δεν είναι ποτέ μόνο μία πολιτική δύναμη που ασχολείται με το προαναφερθέν ηγεμονικό παιχνίδι, μία μόνη δύναμη που επιδρά εκτελώντας, μέσα σε ένα κοινωνικοπολιτικό κενό, μία μεμονωμένη σκηνή της κρίσης και πως εδώ εισέρχεται ο αντιλαϊκισμός –και αυτό, βεβαίως, δεν είναι απλώς μία εμπειρική παρατήρηση.

Οι διεκδικητές του λαϊκισμού, συνήθως, απεικονίζουν την κρίση ως εσωτερική «κρίση» του προηγούμενου ηγεμονικού status quo η οποία απαιτεί συστηματική ανανέωση από παράγοντες που βρίσκονται έξω από το σύστημα της κρίσης, το οποίο, τελικά, οι ίδιοι οι λαϊκιστές διεκδικούν. Αντίθετα, οι καθεστηκίες δυνάμεις μπορούν μόνο να αντιπροσωπεύσουν την κρίση ως «κρίση» στο σύστημα, αποδίδοντας τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν κατά τη διαχείρισή του σε «εξωτερικούς», κατά κύριο λόγο, παράγοντες, ακόμα και εάν αυτοί οι παράγοντες μπορούν, επίσης, να απεικονισθούν ως εκείνοι που έχουν μολύνει τις εσωτερικές λειτουργίες ενός συστήματος, επιτρέποντας, τελικά, την ανάδυση της λαϊκιστικής απειλής (Sum & Jessop, 2013).

Σε κάθε περίπτωση, μία αυστηρή θεωρία της λαϊκιστικής πολιτικής θα μπορούσε να ωφεληθεί, σε μεγάλο βαθμό, από την έμφαση στον ανταγωνισμό μεταξύ λαϊκισμού και αντιλαϊκισμού και, ειδικότερα, του λόγου και του τρόπου που διαμορφώνουν την ταυτότητα και των δύο αναδυόμενων στρατοπέδων. Άλλωστε, η ταυτότητα είναι αδύνατο να διατυπωθεί χωρίς διαφορά: η έννοια ενός συγκεκριμένου στοιχείου μέσα σε ένα σύστημα σηματοδότησης μπορεί να προκύψει μόνο μέσω της διαφοροποίησης από άλλα στοιχεία στο ίδιο σύστημα (De Saussure, 1959).

Υπό αυτή την έννοια, ο λαϊκισμός είναι αδιανόητος χωρίς τον αντιλαϊκισμό· είναι αδύνατο να μελετηθεί αποτελεσματικά το πρώτο, χωρίς να εξεταστεί προσεκτικά το δεύτερο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ιστορικό Υπόβαθρο

2.1 Ο λαϊκισμός σε διεθνές επίπεδο

Ο λαϊκισμός δεν είναι ένα καινούριο φαινόμενο ή ένα φαινόμενο μόνον ελληνικό, αλλά διαθέτει ιδιαίτερα βαθιές ρίζες διεθνώς και εκφράζεται, κυρίως, ως εθνολαϊκισμός. Τα βασικά ιδεολογικά χαρακτηριστικά των φίλων προσκείμενων στον εθνολαϊκισμό κομμάτων συνιστούν ένα σύνολο που περιλαμβάνει μία γενική αντι-ελιτίστικη κριτική η οποία επικεντρώνεται στην ολιγαρχική όψη των δημοκρατικών συστημάτων, όπως έχουν διαμορφωθεί στη σύγχρονη εποχή. Οι προτάσεις τους αφορούν επιλεκτικές πολιτικές αλληλεγγύης, οι οποίες περιλαμβάνουν κοινωνικούς αποκλεισμούς, καθώς, επίσης, και προτάσεις εκδημοκρατισμού, οι οποίες αποσκοπούν στην αναμόρφωση των εσωτερικών ιεραρχικών δομών και των αυταρχικών κοινωνικών αξιών, οι οποίες απέχουν από το να προβάλουν το σεβασμό στη διαφορετικότητα (Παπαδόπουλος, 2004).

Τις δεκαετίες του '80 και του '90 αναδύθηκαν αρκετά εθνικολαϊκιστικά κόμματα στη Δυτική Ευρώπη, όπως το Φιλελεύθερο Κόμμα Αυστρίας FPÖ, το Εθνικό Μέτωπο στη Γαλλία, το Ελβετικό Λαϊκό Κόμμα, η Λίστα Pim Fortuyn στην Ολλανδία, καθώς και η Λίγκα του Βορρά στην Ιταλία και το Φλαμανδικό Μπλοκ στο Βέλγιο, ενώ και πριν από αυτά υπήρξαν ήδη αρκετά στη Λατινική Αμερική και την Ανατολική Ευρώπη (Παπαδόπουλος, 2004). Τα κεντρικά ιδεολογικά γνωρίσματα των εθνικολαϊκιστικών κομμάτων της Ευρώπης, που εντοπίζονται στη δεξιά πλευρά, είναι ότι, εν πρώτοις, ο λόγος τους είναι αντι-ελιτίστικός, αναμειγμένος με ξενοφοβία και ηθικολογία.

Επιπροσθέτως, ο λαϊκισμός είναι και ένα φαινόμενο που συνδέεται στενά με τον πληθωρισμό υποσχέσεων τόσο στο ζήτημα του εκδημοκρατισμού όσο και στο ζήτημα της ασφάλειας. Οι λαϊκιστές συνηθίζουν να δομούν ένα «πολιτικό θέαμα» (Edelman, 1988), βάσει του οποίου οι απλοί άνθρωποι διαθέτουν αρετές, όπως είναι η ειλικρίνεια, οι οποίες έρχονται σε ευθεία αντίθεση με τα πάθη και τα ελαττώματα των ελίτ που διαχειρίζονται την εξουσία. Ο πληθωρισμός, με τη σειρά του, είναι ένα παραδοσιακό χαρακτηριστικό της αντιπολιτευτικής κουλτούρας και δεν συμβαδίζει με την άσκηση εξουσίας, που στις περισσότερες των περιπτώσεων οφείλει να εδράζεται στον πραγματισμό για αρκετούς λόγους, ανάμεσα στους οποίους μπορεί να

είναι είτε η έλλειψη επαρκών πόρων για να εκπληρωθούν οι υποσχέσεις που δόθηκαν είτε γιατί η εξουσία απαιτεί ορισμένους αναπόφευκτους συμβιβασμούς κατά τη λήψη των αποφάσεων (Παπαδόπουλος, 2004).

Οι θεσμοί που προκύπτουν από λαϊκιστικές αφετηρίες, όπως είναι, για παράδειγμα, η άμεση δημοκρατία, εντείνουν, συνήθως, τις συνέπειες του πληθωρισμού, είτε με το να προτρέπουν σε παράκαμψη των ατόμων που διατηρούν το status quo είτε καθιστώντας εαυτούς παίκτες αρνησικυρίας (Παπαδόπουλος, 2004). Οι λαϊκιστές, συχνά, δυσκολεύονται να εναρμονιστούν με τους περιορισμούς που θα έθετε μία υπεύθυνη κυβέρνηση και, επομένως, όταν έρχονται αντιμέτωποι με αυτούς, δεν είναι ασύνηθες να χάνουν τη γοητεία τους, αφού, εκ των πραγμάτων, εξαναγκάζονται να αναζητήσουν την εύρεση εναλλακτικών στρατηγικών, προκειμένου να ισορροπήσουν τις απώλειες και να διασφαλίσουν τη διατήρηση της εξουσίας των. Σε αυτά τα πλαίσια, οι λαϊκιστές, όταν ανέλθουν στην εξουσία, συχνά συμπεριφέρονται και δρουν ακριβώς με τον τρόπο τον οποίο μέχρι πρότινος κατήγγελλαν.

Η θεραπεία που προτείνουν οι λαϊκιστές είναι η ακύρωση κάθε αντιπροσώπευσης και διαμεσολάβησης ανάμεσα στους πολίτες και την κυβέρνηση, καθώς άλλη αξιόπιστη κυβέρνηση πλην αυτής του ίδιου του λαού δεν μπορεί να υπάρξει (Παπαδόπουλος, 2004)· μόνο σε μία τέτοια περίπτωση μπορεί να υπάρξει επαρκής διαφάνεια και καθαρότητα. Ο λαϊκισμός καθίσταται ακόμη ένας φορέας καταγγελίας των προνομίων που απολαμβάνουν οι διάφορες ελίτ και οι οποίες καταλαμβάνουν θέσεις που δεν τους αρμόζουν.

2.2 Λαϊκισμός και δημοκρατικό έλλειμμα

Ο λαϊκισμός συνδέεται στενά με το ζήτημα του δημοκρατικού ελλείμματος. Αυτό συνίσταται στο γεγονός ότι η σχέση του λαϊκισμού δεν είναι ευθύγραμμη, αλλά αμφίσημη.

Αρχικά, ο λαϊκισμός εμφανίζεται μέσω του πληθωρισμού των υποσχέσεων ως προσφορά του πλεονάσματος δημοκρατίας, η οποία θα πραγματοποιηθεί μέσω της κάθαρσης των παρασιτικών στοιχείων και της ανάπτυξης των θεσμών της άμεσης δημοκρατίας. Ο λαϊκιστικός πολιτικός λόγος βρίθκει υποσχέσεων για τη στροφή προς μία ασφαλή κοινότητα στην οποία θα υπάρχει η κοινωνική αλληλεγγύη, η οποία,

όμως, θα πραγματωθεί μόνο για τα άτομα που θα έχουν συνεισφέρει σε αυτήν την προσπάθεια και όχι για τις ελίτ.

Σε κάθε περίπτωση, η προσπάθεια ανάλυσης του λαϊκιστικού πολιτικού λόγου δεν μπορεί να διαχωριστεί πλήρως από τη λαϊκή φύση της συνήθους πελατείας των κομμάτων που τείνουν στο λαϊκισμό και, για το λόγο αυτό, μία επιχειρούμενη ανάλυση της ιδεολογίας του λαϊκισμού δεν μπορεί να είναι πλήρως αποκομμένη από τη μελέτη κοινωνικής βάσης στην οποία απευθύνεται και από τον τρόπο οργάνωσής του (Di Telia, 1965).

2.3 Τα χαρακτηριστικά του λαϊκισμού στα κόμματα

Ανωτέρω φάνηκε ότι μπορεί να εντοπιστεί ένα κοινό ιδεολογικό προφίλ στον τρόπο που εκδηλώνεται ο λαϊκισμός στην Ευρώπη, ωστόσο οι κοινωνικές του βάσεις παρουσιάζουν ιδιαίτερη ποικιλομορφία. Μία πρώτη εντύπωση είναι ότι οι καπιταλιστικές δημοκρατίες δύνανται να πείσουν ότι είναι αποτελεσματικές στην αναδιανεμητική τους λειτουργία. Ωστόσο, τελικά, όταν έλθουν στην εξουσία, δεν εφαρμόζουν ένα οικουμενικό και συμπεριληπτικό πρόγραμμα κοινωνικών δικαιωμάτων και τόσο οι ιθύνοντες όσο και οι ψηφοφόροι τους, μετά την εκλογή, τείνουν να εκφράζουν εγωιστικές διαθέσεις, ενώ μέχρι πρότινος αυτοπροσδιορίζονταν ως θύματα του συστήματος. Αντίθετα, οι μελέτες καταδεικνύουν μία ισχυρή υποχώρηση στις δημοκρατίες, ανεξάρτητα από την υποσχესιολογία περί μη σύγκρουσης (Offe, 1987).

Συχνό φαινόμενο της λαϊκιστικής έκφρασης στα κόμματα είναι και ο προσωποπαγής χαρακτήρας –ο οποίος εντοπίστηκε περισσότερο στη Λατινική Αμερική, κάτι το οποίο είναι λογικό, εάν ληφθεί υπόψη ότι ο λαϊκισμός αφορά την άμεση δημοκρατία, οπότε και ο ηγέτης είναι σε άμεση σχέση με το λαό. Συχνά, στα πλαίσια της λαϊκιστικής κομματικής οργάνωσης, η δημοψηφισματική δημοκρατία καθίσταται προσωποπαγής κυριαρχία, εντός της οποίας ο ηγέτης θεωρείται χαρισματικός και δεν χρειάζεται, ή δεν ανέχεται, δομές λήψης αποφάσεων που ενδέχεται να αμφισβητήσουν τις απόψεις ή τις αποφάσεις του.

Οπότε, γενικότερα, ο λαϊκισμός παρουσιάζει μία δυσπιστία ως προς την αντιπροσώπευση, τόσο σε γενικό επίπεδο πολιτικών θεσμών όσο και στα πλαίσια του

εσωτερικού οργανωτικού του επιπέδου, ανεξάρτητα από το ιδεολογικό του υπόβαθρο. Ο λαϊκισμός θεωρεί τους θεσμούς ως πηγές ακαμψίας, συχνά επίτηδες τεθειμένες από το κατεστημένο, που μπορεί να τεθούν κατά του ηγέτη και του λαού, οι οποίες είναι οι μόνες νόμιμες. Χαρακτηριστική, σε αυτό το πλαίσιο, υπήρξε η αντίδραση του Ανδρέα Παπανδρέου, όταν συζητήθηκε η προώθηση μίας ρύθμισης που δεν ήταν συμβατή με το Σύνταγμα. Ο τελευταίος απάντησε πως, μόνο η θέληση του λαού είναι εκείνη που μετράει στην προκειμένη περίπτωση και όχι οι θεσμοί. Η προσωπικότητα των ηγετών στα λαϊκιστικά κόμματα είναι απεριόριστη και συχνά προσωποποιούνται και οι προεκλογικές εκστρατείες, αφού θεωρούνται ως ορθολογική στρατηγική επιλογή της σύγχρονης πολιτικής (Kirchheimer, 1966).

Επιπλέον, σε πολλά διεθνή πλαίσια στα οποία παρατηρούνται οικονομικές και κοινωνικές εξάρσεις, από τη χρεοκοπία της Αργεντινής, στις αρχές της δεκαετίας του 2000, μέχρι την ελληνική κρίση χρέους τα τελευταία χρόνια, πυροδοτήθηκαν κρίσεις εκπροσώπησης, που χρησίμευσαν ως αφετηρία για την πολιτικοποίηση ενός λαϊκιστή. Ως εκ τούτου, και η ανάδυση των λαϊκιστικών κινήσεων δεν μπορεί να ερμηνευτεί σωστά, εάν δεν τοποθετηθεί στο πλαίσιο τέτοιων αποτυχιών της κοινωνικής αναπαραγωγής και της προκύπτουσας κρίσης της αντιπροσώπευσης. Επιπρόσθετα, ο ανταγωνιστικός τύπος πολιτικοποίησης, που προβάλλεται από τους λαϊκιστικούς πολιτικούς παράγοντες, φαίνεται να κατασκευάζει και να εκτελεί την κρίση με ένα συγκεκριμένο συγκρουσιακό τρόπο, σε μία προσπάθεια να αντιπροσωπεύσει περιθωριοποιημένες λαϊκές απαιτήσεις και να προκαλέσει συστημική αλλαγή.

Τελευταίο, αλλά όχι λιγότερο σημαντικό, είναι ότι αυτή η προσπάθεια θα έρθει αντιμέτωπη με αντιλαϊκιστικές αντιδράσεις. Ειδικά σε περιόδους κρίσης, όταν οι κυβερνητικές ελίτ αποτυγχάνουν να αντιμετωπίσουν οικονομικές απογοητεύσεις και κοινωνική αναταραχή, επιτρέποντας έτσι την ανάπτυξη συστημικών ασυνεπειών σε μία βαθιά κρίση αντιπροσώπευσης, οι εκκλήσεις για πολιτική ριζοσπαστικοποίηση, συχνά και συνοπτικά, καταγγέλλονται ως λαϊκιστικές, σε μία προσπάθεια περιορισμού της «κρίσης» (Roberts, 2015).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Η εκδήλωση του λαϊκισμού στην Ελλάδα

3.1 Γενικά χαρακτηριστικά

Ο λαϊκισμός είναι ένα φαινόμενο που λαμβάνει τη μορφή του πολιτικού λόγου και το οποίο παρατηρήθηκε έντονα στην Ελλάδα μετά την πτώση της επταετούς δικτατορίας (Σταυρακάκης et al., 2015). Παρότι βασικός εκφραστής του θεωρήθηκε ο Ανδρέας Παπανδρέου, ωστόσο, κατά διαστήματα, η πολιτική συμπεριφορά πολλών πολιτικών, ιδιαίτερα των δύο μεγάλων κομμάτων, είχε έντονα χαρακτηριστικά λαϊκισμού.

Το φαινόμενο του λαϊκισμού καλλιεργήθηκε και παρουσιάστηκε από το ΠΑΣΟΚ, το οποίο βρήκε το κατάλληλο υπόβαθρο σε ένα λαό που εξερχόταν από μία παρατεταμένη πολιτική κρίση σε όλα τα επίπεδα. Η επιβολή της δικτατορίας ήταν το αποτέλεσμα μίας μακράς πολιτικής κρίσης και παρότι, φαινομενικά προσέφερε μία σταθερότητα, εδραζόταν στο ότι δεν άλλαζε η κυβέρνηση. Ωστόσο, η αναταραχή πριν και μετά την επταετία αποκάλυπτε την απογοήτευση της κοινωνίας από την υφιστάμενη πολιτική σκηνή και την ανάγκη της για μία ριζική αλλαγή.

Ο λαϊκισμός του ΠΑΣΟΚ, επομένως, βρήκε πρόσφορο έδαφος ανάπτυξης, δημιουργώντας την εντύπωση ότι υπάρχει ένα δίπολο τάξεων, της ολιγάριθμης ανώτερης, που απολαμβάνει συγκεκριμένων προνομίων, και της πολυάριθμης κατώτερης, που στερείται πολλών εξ αυτών (Σταυρακάκης et al., 2015). Η ιδρυτική διακήρυξη του ΠΑΣΟΚ διαμορφώθηκε χρησιμοποιώντας συγκεκριμένη σημειολογία, προκειμένου να αντικατοπτρίσει ακριβώς ό,τι εξέφραζε τη λαϊκή αυτή πλειοψηφία. Επίσης, σε αυτήν αυτοπροσδιορίστηκε ως ο εναλλακτικός πολιτικός χώρος, που είναι ανεξάρτητος από τις επιρροές των εξωτερικών δυνάμεων και, ειδικά, του αμερικανικού παράγοντα, που επηρέαζε δραματικά την ελληνική πολιτική σκηνή. Την ίδια ανεξαρτησία δήλωνε πως επεδίωκε και για το έθνος, αφού φιλοδοξούσε να λειτουργήσει ως εκείνος ο εθνικός απελευθερωτικός φορέας που θα μπορούσε να συσπειρώσει τους πάντες κατά του κοινού εχθρού. Η επιβολή της δικτατορίας συνιστά για το ΠΑΣΟΚ το κορυφαίο αποτέλεσμα της εξωτερικής αμερικανικής επέμβασης. Οι ιδέες και οι απόψεις που εκφράζει είναι εκείνες ενός αριστερού εθνικισμού.

Ο λαϊκισμός ενδυναμώνεται από τη δημιουργία ενός εχθρού του λαού, ο οποίος, στη συγκεκριμένη περίπτωση, είναι το κατεστημένο που άγεται και φέρεται από τον εξωτερικό παράγοντα. Το κατεστημένο αυτό είναι υπεύθυνο για τη γενικότερη κακοδαιμονία του ελληνικού λαού και το ΠΑΣΟΚ είναι εκείνο που καθίσταται ικανό να το καταπολεμήσει. Για να αναδυθεί ψηλά στα μάτια του λαού, το εν λόγω κόμμα χρησιμοποίησε εκτεταμένα την υποσχισιολογία και τη δημαγωγία, έτσι ώστε να δημιουργήσει την εικόνα ότι με την κατάρρευση του κατεστημένου, δηλαδή των ελίτ, θα επέλθει στην κοινωνία η πολυπόθητη και πολυαναμενόμενη αλλαγή (Παπασαραντόπουλος et al., 2017).

Ο λαϊκισμός τείνει να υπεραπλουστεύει τα πράγματα, θέτοντας έναν άξονα καλού και κακού. Χωρίς την ύπαρξη ενός ισχυρού εχθρού, ο οποίος είναι υπεύθυνος για όλες τις κακοδαιμονίες ενός κράτους, ο λαϊκισμός δεν μπορεί να θεμελιωθεί και να υπάρξει (Παπασαραντόπουλος et al., 2017).

3.2 Ειδικά χαρακτηριστικά

Βασικός αρχιτέκτονας του λαϊκισμού υπήρξε ο ηγέτης του ΠΑΣΟΚ, ο Ανδρέας Παπανδρέου. Επρόκειτο για μία ξεχωριστή προσωπικότητα η οποία ενέπνεε μία λαϊκότητα, έχοντας, ταυτόχρονα, όμως, ως βασικό χαρακτηριστικό τον αυταρχικό πατερναλισμό (Παπανίκος, 2019). Ταίριαζε απόλυτα στην αναζήτηση ενός χαρισματικού ηγέτη που θα ανέδυε την Ελλάδα στην επιφάνεια έπειτα από την καταστροφική επταετία. Η ιδιοσυγκρασία του ήταν τέτοια που γρήγορα κατέστη ιδιαίτερα λαοφιλής, αλλά και δημοφιλής στα ΜΜΕ, που τον αντιμετώπιζαν σαν έναν εν δυνάμει αλάνθαστο σωτήρα των αδικημένων τάξεων, ο οποίος δεν παρέλειπε στον πολιτικό του λόγο να προάγει τη διάκριση μεταξύ του «εμείς», του «αυτοί» και του παρωχημένου κατεστημένου (Παπανίκος, 2019).

Σε περιόδους που δεν χαρακτηρίζονταν κρίσιμες, ένα από τα βασικά στοιχεία του λαϊκισμού, που ήταν πάντοτε παρών, ειδικά κατά τις προεκλογικές περιόδους, ήταν η υποσχισιολογία που αφορούσε στη διόρθωση των φερόμενων αδικιών –ειδικά δε σε ό,τι αφορούσε τα εισοδήματα των προηγούμενων κυβερνήσεων. Χαρακτηριστικότερο και καταστροφικότερο παράδειγμα από το «Λεφτά υπάρχουν», του Γ. Παπανδρέου,

το 2009, είναι μάλλον δύσκολο να βρεθεί σε όλη τη μεταπολίτευση (Καθημερινή, 2014).

Ασφαλώς, στη συντριπτική τους πλειονότητα οι περιπτώσεις αυτές είναι κάθε άλλο παρά ειλικρινείς. Ο λαϊκισμός με όχημά του, και πάλι, την υποσχεσιολογία βοήθησε στην ανάδυση κυβερνήσεων, τουλάχιστον, ανειλικρινών και, σίγουρα, ανεπαρκών να υποστηρίξουν τις ανάγκες της χώρας αποτελεσματικά (Στυλιανίδης, 2016).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4: Λαϊκισμός και αντιλαϊκισμός την εποχή των μνημονίων

4.1 Η οικονομική κρίση αιτία πυροδότησης

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, που αφορούσε την πρωτότοκη ανάδυση του λαϊκισμού στην Ελλάδα, κατέστη, μάλλον, φανερό ότι οι περίοδοι κρίσεων είναι περισσότερο πρόσφορες για την εμφάνισή του, από ό,τι μία περίοδος ομαλότητας. Ασφαλώς, δεν εκλείπει εντελώς και σε αυτές τις περιόδους, αλλά είναι πολύ πιο δύσκολο να βρεθεί εκείνος ο κοινός εχθρός που θα συσπειρώσει μεγάλο τμήμα του πληθυσμού για να δώσει την απαραίτητη δυναμικότητα σε αυτόν.

Η οικονομική κρίση που ξέσπασε το 2009, τα μνημόνια που ακολούθησαν, η μη αλληλέγγυα Ευρώπη, αλλά και η προσφυγική κρίση, προσέφεραν το κατάλληλο υπόβαθρο για την εκ νέου εμφάνιση του λαϊκισμού. Ένας λαός που πέρασε από την ευμάρεια σε μία παρατεταμένη έλλειψη υποδομών, που μαστιζόταν από την ανεργία και την υπερφορολόγηση και στον οποίο αποδόθηκε και το στίγμα του τεμπέλη και του απατεώνα, άρχισε να ψάχνει για ένα σωτήρα. Οι κυβερνήσεις της πενταετίας 2010-2015, πέρα από την ανεπάρκεια που επέδειξαν στο να αντιμετωπίσουν την κατάσταση, κουβαλούσαν, επιπλέον, και το στίγμα του υπεύθυνου που οδήγησε τη χώρα σε αυτήν την κατάσταση.

Η στροφή προς την αριστερά, της οποίας επικεφαλής τέθηκε ένας νεαρός, καθαρός από διαφθορά ηγέτης –επομένως και θεωρούμενος ειλικρινής– υπήρξε ο φορέας της αλλαγής. Αναντίρρητα, οι τελευταίες γενιές των ψηφοφόρων είχαν απαλλαχθεί από τα παρελθόντα μίση αριστεράς-δεξιάς, οπότε η αριστερή στροφή, που για κάποιους ήταν αδιανόητη, ήταν εύκολη, καθώς δεν ήταν πλέον και τόσο «αριστερή». Ο σωτήρας που έψαχνε ο λαός αναδύθηκε μέσω ενός λαϊκισμού δυναμικότερου και πολύ πιο στοχευμένου από το παρελθόν (Σταυρακάκης et al., 2015).

Η ανάλυση που επιχειρείται ακολούθως έχει ως στόχο να αναδείξει τη διαλεκτική μεταξύ της δυναμικής εμφάνισης του ΣΥΡΙΖΑ και του τρόπου με τον οποίο οι οικονομικές και κοινωνικές εξάρσεις μεταφράστηκαν σε κρίση αντιπροσώπευσης, πυροδοτώντας το σχηματισμό συγκεκριμένων ριζοσπαστικών δημοκρατικών,

επομένως και ανταγωνιστικών λαϊκιστικών αφηγήσεων και λύσεων στην κρίση, και, ταυτόχρονα, διεγείροντας αντιλαϊκιστικές αντιδράσεις. Ο ΣΥΡΙΖΑ λειτούργησε, σε μεγάλο βαθμό, ως ο καταλύτης του επαναπροσδιορισμού του καταρρέοντος πολιτικού συστήματος γύρω από νέα πολιτικά σύνορα. Επιπλέον, λόγω και του λαϊκιστικού προφίλ του, ο ΣΥΡΙΖΑ φάνηκε να έχει χαρτογραφήσει ένα μονοπάτι που, εν μέρει, και άλλες δυνάμεις ένταξης χρησιμοποίησαν στον Ευρωπαϊκό Νότο (όπως, για παράδειγμα, η Ισπανία και η Πορτογαλία).

Ο ΣΥΡΙΖΑ λειτούργησε στον αντίποδα του κυρίαρχου ευρωκεντρικού μοντέλου, όπως προκύπτει από την έρευνα του λαϊκισμού, που συχνά μειώνει τις λαϊκιστικές πολιτιστικές στην ακροδεξιά (Σταυρακάκης et al., 2015).

4.2 Ο λαϊκισμός του ΣΥΡΙΖΑ

Έχοντας, αρχικά, αναδυθεί ως οριακός συνασπισμός ριζοσπαστικών αριστερών κομμάτων και ομάδων, ο ΣΥΡΙΖΑ ακολούθησε μία διαδικασία οργανωτικής ενοποίησης. Έπειτα και από τα εντυπωσιακά αποτελέσματά του στις εκλογές Μαΐου και Ιουνίου 2012¹, κατέκτησε την πρώτη θέση στις εκλογές του 2015 με ποσοστό 36,4%, γεγονός που επέτρεψε στον αρχηγό του, Αλέξη Τσίπρα, να σχηματίσει μία κυβέρνηση συνασπισμού με το δεξιό λαϊκιστικό κόμμα ANEL (Κατσαμπέκης 2015).

Ριζοσπαστικά διαφοροποιημένος από τη συμβατική ευρωκεντρική φιλοσοφία, η οποία στερεοτυπικά αντιλαμβάνεται το λαϊκισμό ως αντιδραστικό, εθνικιστικό, ξενοφοβικό, περιθωριακό και αντιευρωπαϊκό, ο ΣΥΡΙΖΑ ασπάστηκε το έργο μίας πολιτικά ολοκληρωμένης και αλληλέγγυας Ευρώπης, υπερασπίστηκε τους μετανάστες και τους κοινωνικά περιθωριοποιημένους τομείς και πίεσε για μία ισχυρή ατζέντα κοινωνικών δικαιωμάτων, ισχυριζόμενος ότι παλεύει για μία δημοφιλή κυριαρχία, για κοινωνική δικαιοσύνη και για τον εκδημοκρατισμό (Σταυρακάκης και Κατσαμπέκης, 2014).

Μία τέτοια πολιτική συμπεριφορά γρήγορα κατέστη το επίκεντρο στο πλαίσιο της μεταδημοκρατικής μετάλλαξης της μεταπολίτευσης και της αποκαθήλωσής της. Από το 1974, όταν κατέρρευσε η δικτατορία στην Ελλάδα, και μετά, επικράτησε ένα

¹ Εκτόξευσε το ποσοστό του από 4,6%, που έλαβε το 2009, σε 26,8%, το 2012, και κατάφερε να κατακτήσει την πρώτη θέση με 36,4% στην ψηφοφορία στις εκλογές του 2015.

σύστημα δύο μερών στο οποίο η Νέα Δημοκρατία και το ΠΑΣΟΚ –κεντροδεξιά και κεντροαριστερά– εναλλάσσονται στην εξουσία. Οι πολιτικές των δύο μερών συγκεράστηκαν σταδιακά, υπό συνθήκες πολύ παρόμοιες με αυτές που συναντώνται σε άλλες ευρωπαϊκές περιπτώσεις, πυροδοτώντας, έτσι, μία λανθάνουσα κρίση εκπροσώπησης, ήδη από τη δεκαετία του 1990.

Ωστόσο, αυτό που υπέσκαψε την ακεραιότητα του συστήματος –προφανώς με πολύ πιο ριζοσπαστικό τρόπο στην Ελλάδα, παρά στην Ισπανία ή την Πορτογαλία– ήταν οι συστημικές αποτυχίες που συνδέθηκαν με την παγκόσμια οικονομική κατάρρευση του 2008 και με τον τρόπο που τη διαχειρίστηκαν οι κυρίαρχες ελίτ (Κιουγκιόλης, 2014). Ο τρόπος διαχείρισής της κατέληξε σε μείωση κατά 20% (μεταξύ 2008 και 2012) και σε αύξηση της ανεργίας στο 27% –με την ανεργία των νέων να φτάνει το 60%, προκαλώντας ανθρωπιστική ανησυχία. Παρόλα αυτά, ήταν η διαχείριση αυτών των συστημικών αποτυχιών από την καθεστηκυία πολιτική τάξη, η οποία αποκλήθηκε ακόμα και ως «οικονομική έκδοση εθνοκάθαρσης» (Sassen, 2014), που οδήγησε σε μία ευρύτερη εντατικοποίηση των κοινωνικών εξάρσεων, που βάθυναν την αγανάκτηση και τη δυσαρέσκεια στο κυρίαρχο καθεστώς δημοκρατικής εκπροσώπησης (σύστημα δύο κομμάτων) που δημιουργήθηκε κατά τη μεταπολίτευση, ενθαρρύνοντας μαζικά κινήματα διαμαρτυρίας, συμπεριλαμβανομένων των διαδηλώσεων και των απεργιών.

Σε αυτό το πλαίσιο, ο ρόλος των Ελλήνων Αγανακτισμένων ήταν κρίσιμος (Pappas, 2014), καθώς αποτέλεσαν ένα αρκετά μαζικό, αλλά ετερογενές, κίνημα, που συγκλήθηκε με βάση τις κλήσεις στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, καλώντας τους ανθρώπους να εκφράσουν την οργή τους ενάντια στη λιτότητα, το καθιερωμένο κομματικό σύστημα και την κατάσταση της δημοκρατικής εκπροσώπησης (Κατσαμπέκης, 2014). Οι θέσεις του κινήματος χαρακτηρίστηκαν από μία ξεχωριστή «πρωτο-λαϊκιστική» έκφραση, καθώς επρόκειτο για ανθρώπους που ένιωθαν προδομένοι από τις ελίτ οι οποίες ευθύνονταν για την κοινωνικοοικονομική κατάρρευση. Ως εκ τούτου, οι ελίτ δεν θα έπρεπε πια να εκπροσωπούν το λαό και η «πραγματική» ή «άμεση» δημοκρατία θα έπρεπε να αναζητηθεί εκ νέου (Prentoulis and Thomassen, 2013). Ήδη σε αυτή τη διάθρωση του ζητήματος, στο πρόβλημα δίνεται μια ιδιαίτερη έννοια, αποδίδεται η ευθύνη και χαρτογραφείται ένας μελλοντικός προσανατολισμός.

Ωστόσο, οι πολιτικοί φορείς παρέμειναν σε μεγάλο βαθμό αδιάφοροι ως προς αυτά τα αιτήματα, επιτρέποντας στην «κρίση» να εξελιχθεί σε κρίση του συστήματος. Σε αυτό το σημείο, σίγουρα οι κοινωνικοί παράγοντες άρχισαν να αναζητούν νέα οχήματα πολιτικής εκπροσώπησης, που θα ξεπερνούσαν τον κατακερματισμό και την πολιτική ανικανότητα των πολλών, οργανώνοντάς τους και αποκτώντας πρόσβαση στην εξουσία. Πράγματι, ήταν προφανώς αδύνατο μετά την απογοήτευση, το θυμό και την απελπισία να παραμείνουν οι ταυτότητες των κομμάτων και η πολιτική διαδικασία ανέγγιχτα έπειτα από μια σειρά διαδοχικών πρόωρων εκλογών². Τα εμπλεκόμενα μέρη περιελάμβαναν εκείνα τα οποία ανατέθηκαν από την Τρόικα, όπως την εφαρμογή σκληρών πολιτικών λιτότητας. Μερικά από αυτά έχουν καταρρεύσει (όπως το ΠΑΣΟΚ) με κύριο διάδοχο να καθίσταται ο, μέχρι πρότινος αυτσαίντερ, ΣΥΡΙΖΑ.

Έτσι, ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίστηκε από το περιθώριο ως μία νέα μυθική απάντηση στην κρίση της πολιτικής εκπροσώπησης –όπως συχνά κάνει ο λαϊκισμός– μία κρίση που ερμηνεύεται, εν μέρει, αποδίδοντας την ευθύνη για την κοινωνικοοικονομική εξάρθρωση, από το 2008, στο οικονομικό και πολιτικό καθεστώς (τόσο το εθνικό όσο και το ευρωπαϊκό), προκειμένου να νομιμοποιηθεί ένας λαϊκιστικός εκδημοκρατισμός.

Ο ΣΥΡΙΖΑ –ένα κόμμα που στο παρελθόν δεν είχε λαϊκιστικά χαρακτηριστικά (Σταυρακάκης και Κατσαμπέκης, 2014)– μπορεί πλέον να χαρακτηριστεί ως ένα λαϊκιστικό κόμμα, το οποίο προκύπτει από τον κεντρικό ρόλο που διατηρεί για τον όρο «λαούς» στην οπτική του σχετικά με την κρίση, καθώς και από το γεγονός ότι χωρίζει τον κοινωνικό χώρο σε δύο αντίθετα στρατόπεδα, σε «αυτούς» (την καθεστηκυία τάξη) και σε «εμάς» («το λαό»), στην εξουσία και το αυτσαίντερ, στην ελίτ (εγχώρια και ευρωπαϊκή) και στους μη προνομιακούς, στους «άνω» και στους «κάτω».

Εν κατακλείδι, ο Αλέξης Τσίπρας χρησιμοποίησε την πολύχρονη φθορά των κυρίαρχων μέχρι τότε κομμάτων του ΠΑΣΟΚ και της Νέας Δημοκρατίας, την αδυναμία τους να ανταποκριθούν στην οικονομική κρίση, που έπληξε εκείνη την πενταετία τη χώρα, και τη στάση της Ευρώπης, για να καταστήσει τις πολιτικές αυτές

² Δύο φορές το 2012 και, στη συνέχεια, στις αρχές του 2015.

δυνάμεις ως τους βασικούς υπαίτιους της κατάστασης στην οποία είχε περιέλθει ο ελληνικός λαός.

Χαρακτηριστικό είναι το ακόλουθο απόσπασμα:

Έχουν αποφασίσει χωρίς εμάς, οπότε προχωράμε χωρίς αυτούς. [...] ΤΩΡΑ είναι η ώρα να δικαιολογήσουμε τους αγώνες των ανθρώπων μας, να τιμωρήσουμε και νικήσουμε το διμερές σύστημα, για να καταδικάσουμε τα μνημόνια και την τρόικα. [...] για να δημιουργήσουμε τις προϋποθέσεις για μια εναλλακτική διακυβέρνηση, με τους πολίτες στον ηγετικό ρόλο (ΣΥΡΙΖΑ, 2012).

Σε αυτό το διχοτομικό πλαίσιο, η ευθύνη για την κρίση αποδίδεται στην «εξωτερική Τρόικα» (ιδρύματα όπως το ΔΝΤ, η ΕΚΤ και η Ευρωπαϊκή Επιτροπή) και στους τοπικούς «συνεργάτες» της, τη λεγόμενη «εσωτερική Τρόικα» (Σταυρακάκη και Κατσαμπέκη, 2014). Αυτή η αφήγηση ήταν επιτυχής στη διατύπωση μίας ποικιλίας ετερογενών αντιδράσεων και συναισθημάτων ενάντια στη λιτότητα σε ένα νέο – αναδρομικά και ριζικά κατασκευασμένο– πολιτικό θέμα («οι άνθρωποι στον πρωταγωνιστικό ρόλο»), αποδίδοντας έτσι στην αντιπαράθεση του λαϊκιστικού ΣΥΡΙΖΑ μία ηγεμονική έκκληση. Έτσι, ο «πρωτο-λαϊκισμός» ορισμένων (αντι-λιτότητα) κοινωνικών κινημάτων μετατράπηκε, σταδιακά, σε λαϊκισμό του κόμματος εκπροσώπησής τους και των αντιπροσωπευτικών θεσμών, σε πολύ βαθύτερο επίπεδο.

4.3 Υποσχεσιολογία

Ο ίδιος ο ΣΥΡΙΖΑ υιοθέτησε μία εκτεταμένη υποσχεσιολογία η οποία και συνιστά, άλλωστε, βασικό χαρακτηριστικό του λαϊκισμού. Η υποσχεσιολογία, άλλωστε, έχει καταστεί εγγενές στοιχείο κάθε ελληνικής εκλογικής αναμέτρησης και η επιτυχής χρήση της είναι ένας από τους βασικούς παράγοντες νίκης του κάθε κόμματος.

Σε όλη τη διάρκεια των προεκλογικών εκστρατειών, που προηγήθηκαν των αναμετρήσεων του Ιανουαρίου και Σεπτεμβρίου του 2015, ο Α. Τσίπρας έθεσε μία σειρά μέτρων με τα οποία υποσχόταν την κατάργηση και την επαναδιαπραγμάτευση των επαχθών πολιτικών που είχαν επιβληθεί από τους δανειστές. Ωστόσο, τελικά όχι μόνο δεν εφάρμοσε τις πολιτικές που υποσχέθηκε, αλλά έκανε στροφή 180°, εφαρμόζοντας ακριβώς αυτά τα οποία καταδίκασε.

Η πάταξη της διαφθοράς και του πελατειακού κράτους, που είχαν δημιουργήσει τα προηγούμενα μεγάλα κόμματα, υπήρξε σημαία της λαϊκιστικής πολιτικής του ΣΥΡΙΖΑ.

4.4 Αντιλαϊκισμός

Είναι αδύνατο να κατανοηθεί η στροφή των γεγονότων στην Ελλάδα και η κορύφωση του λαϊκιστικού λόγου, όπως αυτός διατυπώθηκε από τα κινήματα κατά της λιτότητας και υιοθετήθηκε από τον ΣΥΡΙΖΑ στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής κρίσης, χωρίς να ληφθεί υπόψη το ευρύτερο περιβάλλον εντός του οποίου αυτός λειτούργησε. Αυτό επισημαίνεται σαφώς από την εμφάνιση και την ενοποίηση ενός διαζευκτικού συνόρου μεταξύ του λαϊκισμού και του αντιπολιτισμού, το οποίο επηρεάζει τη συγκρότηση και των δύο μετώπων, βάσει των αντιθετικών αφηγήσεων της κρίσης και των αντιθετικών πολιτικών μυθολογιών τους. Με άλλα λόγια, η έλλειψη νοήματος, που δημιουργείται από τις κοινωνικές εξάρσεις που σχετίζονται με την οικονομική κατάρρευση, και η εφαρμογή των συμφωνιών διάσωσης επέτρεψαν έναν ουσιαστικό συμβολισμό της κρίσης, εξηγώντας τις αιτίες της και σκιαγραφώντας τις δυνατότητες των λύσεων. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η λαϊκιστική διαμόρφωση δεν ήταν η μόνη που προσφερόταν.

Στην περίπτωση της Ελλάδας, και λόγω της σχετικά μεγάλης διάρκειας της κρίσης και της διεθνούς προσοχής που έλαβε η χώρα, οι αντιλαϊκιστικοί λόγοι δημιούργησαν ένα βαθύ διακριτό χάσμα, που ήταν επάνω από την εγκάρσια ελληνική κοινωνία και που είχε, επίσης, απασχολήσει τη διεθνή. Για παράδειγμα, τον Ιούλιο του 2012 το Der Spiegel έχει παραχωρήσει μία εξέχουσα θέση στον Τσίπρα στο «Europe's Ten Most Dangerous Politicians» ακριβώς για αυτούς τους λόγους, για την αδιάφορη ρητορική από την Ευρώπη σε ό,τι αφορά τους λαϊκιστές (Σταυρακάκης και Κατσαμπέκης, 2014).

Στο εσωτερικό πλαίσιο, είναι σαφές ότι η ριζοσπαστική πολιτικοποίηση και η ανταγωνιστική αντιπαράθεση, που οργανώθηκαν και εκτελέστηκαν στο λαϊκιστικό λόγο του ΣΥΡΙΖΑ, δημιούργησαν μια βιτριωδή αντίδραση, καταγγέλλοντας τον ΣΥΡΙΖΑ ως «λαϊκιστή», με την πιο ακραία περιφρονητική έννοια του όρου. Εάν στις λαϊκιστικές διαλέξεις οι «άνθρωποι» λειτουργούν ως ένα θετικά φορτισμένο κενό

σημαινόμενο, που επιτρέπει την άρθρωση των ετερογενών απαιτήσεων σε ένα κοινό πολιτικό σχέδιο, στον αντιλαϊκιστικό λόγο, ο «λαϊκισμός» λειτουργεί σαν ένας άδειος σηματοδότης, αυτή τη φορά, όμως, αρνητικά, καθώς χρεώνεται ως ένα δοχείο διαθεσιμότητας ικανό να περιλαμβάνει περίσσεια ετερογενών νοημάτων, που λειτουργούν και σχετίζονται με ανευθυνότητα, δημαγωγία, ανηθικότητα, διαφθορά, καταστροφή και ανορθολογισμό (Σταυρακάκης, 2014, σελ. 509). Στο βιβλίο με τίτλο «Λαϊκισμός, Αντι-λαϊκισμός και Κρίση» οι Σεβαστάκης και Σταυρακάκης έχουν αναλύσει σε βάθος αυτόν τον ανεξέλεγκτο αντιλαϊκιστικό λόγο που κυριάρχησε σε καθιερωμένα κόμματα και μέσα ενημέρωσης στην Ελλάδα. Από τον πρώην πρωθυπουργό Αντώνη Σαμαρά (αρχηγό της Νέας Δημοκρατίας) και τον πρώην αντιπρόεδρο της κυβέρνησης, Βενιζέλο (ηγέτης του ΠΑΣΟΚ), έως πολλούς δημοσιογράφους των mainstream media, δηλώνεται η ιδέα ότι ο λαϊκισμός είναι παντού και αποτελεί ίσως τον πιο σοβαρό κίνδυνο για την Ελλάδα και την Ευρώπη. Έτσι, στη συζήτηση που διατύπωσαν τα καθιερωμένα κόμματα ενάντια στον νεοφερμένο ΣΥΡΙΖΑ, η αγάπη για τη χώρα αντιπαρατέθηκε με την «εμφάνιση εξτρεμιστών και λαϊκιστών (Samaras, 2013), με το λαϊκισμό να παρουσιάζεται ως «ο μεγαλύτερος εχθρός της Ελλάδας» (Χατζιδάκης, 2011).

Αυτό που είναι, επίσης, εντυπωσιακό είναι ότι αυτή η πολωτική αντιλαϊκιστική αντιπροσώπευση παρέμεινε στην πρώτη γραμμή της ρητορικής κατά του ΣΥΡΙΖΑ ακόμα και μετά τη συνθηκολόγηση του κόμματος και την αποδοχή νέου μνημονίου με την Τρόικα. Ως εκ τούτου, το Νοέμβριο του 2015 ο πρώην πρωθυπουργός Α. Σαμαράς επέκρινε το λαϊκισμό ως «ασθένεια» (Σαμαράς, 2015). Δεν είναι περίεργο, εξάλλου, που, όταν συνεχάρη το νέο ηγέτη του κόμματός του, το μόνο που του προκαλούσε άγχος ήταν, για άλλη μία φορά, η ανάγκη να ενωθεί η Νέα Δημοκρατία, οπότε και διέταξε «να αγκαλιάσετε όλους τους Έλληνες και να κερδίσετε οριστικά τη μάχη ενάντια στο λαϊκισμό» (Σαμαράς, 2016). Αυτό, όμως, ήταν κάτι που ο νέος ηγέτης, Κυριάκος Μητσοτάκης, είχε ήδη επισημάνει στην ομιλία αποδοχής του: «Έχουμε ένα στόχο. Η Νέα Δημοκρατία πρέπει να εκφράσει όλες τις δυνάμεις σε αυτήν τη χώρα που αντιμετωπίζει το λαϊκισμό μίας ανίκανης κυβέρνησης» (Μητσοτάκης, nd.gr, 2016).

Αυτή η ακραία αντιλαϊκιστική ρητορική δεν περιορίζεται στον κομματικό πολιτικό ανταγωνισμό. Επισημαίνεται, επίσης, ότι και στο πεδίο των μέσων μαζικής ενημέρωσης υπάρχει ένας σαφής διαχωρισμός μεταξύ φαινομενικών

«αντιλαϊκιστικών» και «φιλο-λαϊκιστικών» μέσων. Αυτό που φανερώνεται είναι η πόλωση που υπονοείται στο φιλο-λαϊκιστικό λόγο, αλλά και στη δαιμονοποίηση του «λαϊκισμού» (και οι πολιτικές δυνάμεις καταγγέλλονται ως λαϊκιστές, κυρίως ο ΣΥΡΙΖΑ) στον αντιλαϊκιστικό τύπο.

Πράγματι, υπάρχουν κοινά επίθετα που αναφέρονται στο λαϊκισμό σε αυτό το στρατόπεδο, περιλαμβάνοντας τα ακόλουθα: ακραία, χυδαία, επικίνδυνα, φθηνά, φανατικά, πελατειακά, καταστροφική, αφόρητη, lumpen, ανεύθυνη, άγρια, συνολική, αδίστακτη κ.λπ. Παρόμοια, πολλές μεταφορές χρησιμοποιούνται στη διαμόρφωση προτάσεων για το λαϊκισμό από τον ιατρικό τομέα, συνδυάζοντάς τον με κάποιου είδους ασθένεια, είτε παθολογική (μόλυνση, πανούκλα, γάγγραινα, καρκίνος κ.λπ.) είτε ψυχική (τρέλα, σχιζοφρένεια, παραλογισμός κ.λπ.). Μία άλλη σημαντική κατηγορία μεταφορών προέρχεται από τις φυσικές επιστήμες, ειδικά τη μετεωρολογία (τσουνάμι, καταγίδες κ.λπ.) και τη ζωολογία (παράσιτο, λύκος κ.λπ.) ή από το φανταστικό (θηρίο, τέρας κ.λπ.).

Αυτός ο λόγος δεν περιορίζεται στα δημοσιεύματα δημοσιογράφων και μέσω ενημέρωσης, παρά αποτελεί εξέχον χαρακτηριστικό των κύριων μέσων ενημέρωσης και των διάσημων δημοσιογράφων. Η εκπομπή του Αλέξη Παπαχελά, ο οποίος ξεχωρίζει από την πύλη ειδήσεων Politico ως *ένας από τα 28 άτομα από 28 χώρες που διαμορφώνουν, κλονίζουν και καθοδηγούν την Ευρώπη*, είναι ενδεικτική (Politico, 2015). Ως αρχισυντάκτης και κορυφαίος αρθρογράφος της κεντροδεξιάς καθημερινής εφημερίδας «Καθημερινή» ο Παπαχελάς έχει δημοσιεύσει, κατά τη διάρκεια των τελευταίων χρόνων, πολλά άρθρα σχετικά με το λαϊκισμό στα οποία χρησιμοποιεί πάντα τη μεταφορά της λέξης «θηρίο». Ήδη από το 2010 αναφέρεται στο «θηρίο του λαϊκισμού» στο οποίο, το 2015, θα αποδώσει όλα όσα έχουν πάει στραβά στη μετα-αυταρχική Ελλάδα: «Όλα αυτά μας δίνουν μία εξήγηση και δεν είναι ένα στιγμιαίο προϊόν, γιατί χρειάστηκαν αρκετές δεκαετίες για το πεινασμένο θηρίο του λαϊκισμού για να στηρίξει το άσχημο κεφάλι του» (Παπαχελάς, 2015). Το ρεπερτόριο του τερατώδους θα συνεχίσει να τροφοδοτεί αυτόν τον αντιλαϊκιστικό λόγο έως το 2015, όταν τουλάχιστον επτά άρθρα θα δημοσιευτούν χρησιμοποιώντας αυτήν τη μεταφορά (18/3/2015, 12/7/2015, 14/7/2015, 23/7/2015, 9/8/2015, 16/8/2015, 8/11/2015).

Αυτό που είναι αξιοσημείωτο εδώ είναι ότι, ακριβώς όπως ο λαϊκιστικός λόγος, ο αντιλαϊκισμός ανθίζει επίσης στο έδαφος της κρίσης, μόνο που κατασκευάζεται με πολύ διαφορετικό τρόπο, αποδίδοντας τις αιτίες του στον ίδιο το λαϊκισμό.

Στην ελληνική περίπτωση, για παράδειγμα στην κυριαρχία μίας λαϊκιστικής κουλτούρας, η μεταπολίτευση ήταν εκείνη που κατέστρεψε τη δημοκρατία, διανέμοντας υπερβολικά δημοκρατικά δικαιώματα (Σεβαστάκης, 2012). Υπό αυτήν την έννοια, φαίνεται πως, το πρόβλημα του λαϊκισμού προκύπτει από την έννοια που του αποδίδεται, που αντιπροσωπεύει και βαθιές οικονομικές και κοινωνικές εξάρσεις. Οι διαφορετικοί δρώντες είναι υποχρεωμένοι να διατυπώσουν αντίθετες αφηγήσεις, που να αποδίδουν την ευθύνη σε διαφορετικές δυνάμεις και να προτείνουν εναλλακτικές λύσεις.

Όταν η κρίση παίρνει μία μορφή διάλυσης της καθιερωμένης συναίνεσης για τους θεσμούς και τη νομιμότητα της δημοκρατικής αναπαράστασης, η ακραία πόλωση είναι πιθανό να εμφανιστεί σε διάφορα μοντέλα της δημοκρατίας, μία *élite gounérnement de Raison* εναντίον μίας ριζοσπαστικής συμμετοχικής (Σεβαστάκης, 2012, σελ. 29). Στην επακόλουθη διακριτική μάχη μεταξύ του λαϊκισμού και του αντιλαϊκισμού και οι δύο πλευρές χρησιμοποιούν αποτελεσματικά την απλοποίηση αυτού που διακυβεύεται και τη δαιμονοποίηση του εχθρού τους.

Επίλογος

Ο λαϊκισμός ελάχιστα έχει να προσφέρει στον πολιτικό βίο και τη δημοκρατία. Η μόνη, ίσως, χρησιμότητά του μπορεί να έγκειται στην αποκάλυψη του χαρακτήρα και των προθέσεων ενός πολιτικού που καταφεύγει σε αυτόν. Ωστόσο, για να διαβλέψει μία τέτοια συμπεριφορά ένας πολίτης οφείλει να είναι συνειδητοποιημένος και πολιτικά πεπαιδευμένος και να μην παρασύρεται από εύκολες υποσχέσεις, αλλά να μπορεί να αντιληφθεί εάν το γενικότερο πολιτικοοικονομικό περιβάλλον και υπόβαθρο παρέχουν το περιθώριο να πραγματοποιηθούν οι υποσχέσεις που δίδονται.

Για να κατανοηθεί επαρκώς η στροφή των γεγονότων στην Ελλάδα και η ραγδαία αύξηση του λαϊκιστικού λόγου, όπως αυτός διατυπώθηκε από τα κινήματα κατά της λιτότητας και υιοθετήθηκε από τον ΣΥΡΙΖΑ στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής κρίσης, είναι αναγκαίο να ληφθεί υπόψη το ευρύτερο περιβάλλον εντός του οποίου λειτούργησε. Αυτό επισημαίνεται σαφώς από την εμφάνιση και την ενοποίηση ενός διαζευκτικού συνόρου μεταξύ του λαϊκισμού και του αντιπολιτισμού, το οποίο επηρεάζει τη συγκρότηση και των δύο μετώπων, βάσει των αντιθετικών αφηγήσεων της κρίσης και των αντιθετικών πολιτικών μυθολογιών τους.

Με άλλα λόγια, η έλλειψη νοήματος, που δημιουργείται από τις κοινωνικές εξάρσεις που σχετίζονται με την οικονομική κατάρρευση, και η εφαρμογή των συμφωνιών διάσωσης κατέστησε αναγκαία την παροχή αρχών κατανοητότητας, επιτρέποντας ένα ουσιαστικό συμβολισμό της κρίσης, εξηγώντας τις αιτίες της και σκιαγραφώντας τις δυνατότητες των λύσεων που μπορούν να βρεθούν. Δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η λαϊκιστική διαμόρφωση δεν ήταν η μόνη που προσφερόταν.

Στην ελληνική περίπτωση, οι κοινωνικοοικονομικές εξάρσεις έχουν πυροδοτήσει μία κρίση εκπροσώπησης που διευκόλυνε την ευθυγράμμιση του κόμματος, επιτρέποντας σε έναν πολιτικό δρώντα, όπως ο ΣΥΡΙΖΑ, να ηγεμονεύει το πεδίο, εκτελώντας μία λαϊκιστική άρθρωση της κρίσης. Έτσι, όλες οι διαφορετικές λεπτομέρειες της σχέσης μεταξύ της κρίσης και του λαϊκισμού έχουν παρατηρηθεί με τρόπους που δικαιώνουν μία εξάρθρωση και μία επιτελεστική κατασκευή. Η ανάλυση για την ελληνική υπόθεση αποδείχθηκε, επίσης, αποκαλυπτική του λαϊκισμού, στο πλαίσιο του πολιτικού ανταγωνισμού.

Αυτό που προκύπτει, λοιπόν, είναι μία ξεχωριστή πολιτική χρονογραφία που συνδέει το λαϊκισμό, τον αντιλαϊκισμό και την κρίση, ικανή να διευκολύνει μία πιο ολοκληρωμένη θεωρία της λαϊκιστικής πολιτικής, με ευρύτερες αναλυτικές επιπτώσεις. Σε τυπικούς όρους, αυτή η χρονογραφία θα μπορούσε να παρουσιαστεί ως εξής:

1. Η βαθιά οικονομική και/ή κοινωνική εξάρθρωση είναι απαραίτητη, αλλά, ωστόσο, ανεπαρκής, αφετηρία.
2. Όταν αυτή η εξάρθρωση αναγνωρίζεται και επισημαίνεται ως «κρίση», συχνά η αφήγηση κατηγορεί συγκεκριμένες αιτίες και πράκτορες στο επίπεδο εκπροσώπησης (οι λαϊκιστές κατηγορούν συνήθως το «κατεστημένο»).
3. Ταυτόχρονα, διαμορφώνεται μία πλατφόρμα «στο όνομα των ανθρώπων» για την υπεράσπιση των θυμάτων της κρίσης (οι αποκλεισμένοι, οι πτωχοί, οι αουτσάιντερ, οι πολλοί).
4. Αυτή η άρθρωση πυροδοτεί μία αντιλαϊκιστική αντίδραση, που ορίζει ως λαϊκιστές εκείνους που ισχυρίζονται ότι μιλούν για λογαριασμό του λαού.
5. Και οι δύο αναδυόμενοι λόγοι (λαϊκιστές και αντιλαϊκιστές) μπορούν, καταρχάς, να αποκτήσουν ένα αριστερό (συμπεριλαμβανόμενο, ισότιμο, συμμετοχικό) ή δεξιό προφίλ (αποκλεισμός, ελιτισμός), ενώ μπορούν να χρησιμοποιούν την απλοποίηση και τη δαιμονοποίηση, οδηγώντας συχνά στην καθιέρωση μίας πολωμένης πολιτικής κουλτούρας.

Σε κάθε περίπτωση, είναι αδύνατο να μελετηθεί επαρκώς ο λαϊκισμός χωρίς να ερευνηθεί ο αντιλαϊκισμός, και το αντίστροφο.

Πηγές

Canovan, M. (1999). “Trust the People! Populism and the Two Faces of Democracy”. *Political Studies* XLVII: 2-16. Connolly, W. (1991) *Identity/Difference: Democratic Negotiations of Political Paradox*. Ithaca: Cornell University Press.

Canovan, M. (1984). “«People», Politicians and Populism”. *Government and Opposition*, 19: 3, 312-327

Connolly, W. E. (1991). *Identity/Difference* (Ithaca NY: Cornell University Press).

De Saussure, F. (1959). *Course in General Linguistics*. New York: Philosophical Library

De la Torre, C. (2015). “Introduction: Power to the People? Populism, Insurrections, Democratization”. In Carlos de la Torre (ed.) *The Promise and the Perils of Populism*. Lexington: Kentucky University Press: 1-28.

De la Torre, C. and Arnsón, C. (2013). “Introduction: The Evolution of Latin American Populism and the Debates Over its Meaning”. In de la Torre, C. and Arnsón, C. (eds) *Latin American Populism in the Twenty-First Century*. Baltimore, MA: The Johns Hopkins University Press: 1-35.

Di Telia, T. S. (1965). *Populism and Reform in Latin America*. Σε C. Veliz (επιμ.), *Obstacles to Change in Latin America*. London: Oxford University Press, 47-74

Edelmann, M. (1988). *Constructing the Political Spectacle*. Chicago: Chicago University Press

Edelman, M. (1988). *Constructing the political spectacle*. University of Chicago Press.

Gamson, W. A. (1988). *Political Discourse and Collective Action*. Σε B. Klandermans et al., *From Structure to Action: Comparing Social Movement Research across Cultures*, τομ. 1, Greenwich: JAI Press, 219-244

Gramsci, Antonio (1971). *Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci*, New York, International Publishers.

Grunberg, G. (1998). “La mesure du populisme. Sur quelques questions de méthode”. *Mots*, 55,122-127

Hay, C. (1999), Crisis and the structural transformation of the state: interrogating the process of change. *The British Journal of Politics & International Relations*, 1: 317-344. <https://doi.org/10.1111/1467-856X.00018>

Kirchheimer, O. (1966). *The Transformation of the Western European Party System*. Σε J. La Palombara & M. Weiner, (επιμ.), *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press, 177-200

Krouwel, Andre. (2003). Otto Kirchheimer and the Catch-All Party. *West European Politics - WEST EUR POLIT*. 26. 23-40. 10.1080/01402380512331341091

Laclau, E. (1982). *Politics and Ideology in Marxist Theory. Capitalism, Fascism, Populism*. London: Verso

Laclau, E (2005). “Populism: What’s in a Name?”, in F. Panizza (ed.) *Populism and the Mirror of Democracy*, London: Verso

Mathias P., *Entrepreneurship in Argentine Culture: Torquato Di Tella and S.I.A.M*, *The Economic Journal*, Volume 75, Issue 297, 1 March 1965, Pages 223–225, <https://doi.org/10.2307/2229289>

Moffitt, B. (2016). *The Global Rise of Populism: Performance, Political Style, and Representation*. Stanford, California: Stanford University Press.
doi:10.2307/j.ctvqsdsd8

Moffitt, B. (2015). “How to Perform Crisis: A Model for Understanding the Key Role of Crisis in Contemporary Populism”. *Government and Opposition* 50(2): 189- 217.

Moffitt, B. and Tormey, S. (2014). “Rethinking Populism: Politics, Mediatisation and Political Style”. *Political Studies* 64: 381-397.

Mudde, C. and Rovira Kaltwasser, C. (2012a). “Populism and (Liberal) Democracy: A Framework for Analysis”. In Mudde, C. and Rovira Kaltwasser, C. (eds) *Populism in Europe and the Americas: Threat or Corrective for Democracy?* Cambridge: Cambridge University Press: 1-26
Offe 1987

- Offe, C. (1987). "Democracy Against the Welfare State? Structural Foundations of Neoconservative Political Opportunities". *Political Theory*, 15: 4, 501-537
- Ostiguy, Pierre. (2009). *The High-Low Divide: Rethinking Populism and Anti-Populism*. Committee on Concepts and Methods, IPSA. 35.
- Pappas, T. (2014). *Populism and Crisis Politics in Greece*. Abingdon: Palgrave Macmillan Papadopoulos 1995
- Perezous, K. (2007). History of "Crisis": From Ancient Medicine to the Political
- Prentoulis, M. and Thomassen, L. (2013). "Political theory in the square: Protest, representation and subjectification". *Contemporary Political Theory* 12(3): 166-184. *Politico*, 2015
- Roberts, K. (2015). "Populism, Political Mobilizations, and Crises of Political Representation". In de la Torre, Carlos (ed.) *The Promise and Perils of Populism*. Lexington: The University Press of Kentucky: 140-158
- Politico, (2015). THE 28 PEOPLE FROM 28 COUNTRIES WHO ARE SHAPING, SHAKING AND STIRRING EUROPE., <https://www.politico.eu/list/politico-28/alexis-papahelas/>
- Samaras, A. (2013). "Samaras from Brussels against extremists and populists", <http://www.protothema.gr/news-in-english/article/319690/samaras-frombrussels-against-extremists-and-populists/>
- Sassen Saskia, *Globalizations*, 11:4, 461-472, DOI: 10.1080/14747731.2014.951206
- Sevastakis, N. (2012). "Contemporary Anti-populism": From Political Pathology to Cultural Evil". In Sevastakis, N. and Stavrakakis, Y., *Populism, Anti-populism and Crisis*. Athens: Nefeli: 9-41.
- Spourdalakis, M. (2014). "The Miraculous Rise of the "Phenomenon SYRIZA". *International Critical Thought* 4(3): 354-366.
- Stavrakakis, Y. (2004). "Antinomies of Formalism: Laclau's Theory of Populism and the Lessons from Religious Populism in Greece", *Journal of Political Ideologies*, 9(3): 253-267

Sum, Ngai-Ling & Jessop, B. (2013). *Towards a Cultural Political Economy*. Cheltenham: Edward Elgar

Taggart, P. (2000). *Populism*. Buckingham: Open University Press.

Wiles, P. (1969). A syndrome, not a doctrine: some elementary theses on populism. In *Populism: its meanings and national characteristics*, ed. G. Ionescu, and E. Gellner, 166–179. London: Weidenfeld & Nicholson.

Αντωνίου, Η. (2008). *Λαϊκισμός στην Μεταπολίτευση: Θεωρία και Πράξη*.

Ανακτήθηκε 20/10/2020 από την

ιστοσελίδα: <<http://ikee.lib.auth.gr/record/112928/files/%CE%B1%CE%BD%CF%84%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BF%CF%85%20%CE%B7%CE%BB%CE%B9%CE%B1%CE%BD%CE%B1.pdf>>. Θεσσαλονίκη. Σελ. 43

Κατσαμπέκης, Γεώργιος, (2014). *Λαϊκισμός και μεταδημοκρατία: εκσυγχρονισμός, «μεσαίος χώρος» και λαϊκιστική αριστερά στην ύστερη μεταπολίτευση*, Διδακτορικές Διατριβές (IKEE)

Κιουπκιολής Αλέξανδρος, *Για τα κοινά της ελευθερίας*, (Αθήνα: Εκδόσεις Εξάρχεια, 2014).

Μητσοτάκης Κ., (2016). Δήλωση του νεοεκλεγέντος Προέδρου της Νέας Δημοκρατίας κ. Κυριάκου Μητσοτάκη, 11/01/2016,

Τα νέα, (2016). Δήλωση του νεοεκλεγέντος Προέδρου της Νέας Δημοκρατίας κ. Κυριάκου Μητσοτάκη, 11/01/2016, <https://nd.gr/nea/dilosio-toy-neoeklegentos-proedroy-tis-neas-dimokratias-k-kyriakoy-mitsotaki>

Παπαδόπουλος, Γ., (2004). Ο συντηρητικός εθνολαϊκισμός στη Δυτική Ευρώπη. Ένα αντιφατικό φαινόμενο, *Επιστήμη και Κοινωνία*, τεύχος 12

Αλέξης Παπαγελάς, «Τα δόντια του λαϊκισμού», *Καθημερινή*, 16.8.2015, <https://www.kathimerini.gr/opinion/827395/ta-dontia-toy-laikismoy/>

Σαμαράς, Α., (2015). «Είμαι ακόμα εδώ», *Liberal*, 2/22/2015, <https://www.liberal.gr/news/a-samaras-eimai-akoma-edo/19310>

Σταυρακάκης Γ., Ν. Νικήσιανης, Α. Κιουπκιολής, Γ. Κατσαμπέκης, Θ. Σιώμος (2015). «Λαϊκιστικός λόγος και Δημοκρατία». *ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής*

Επιστήμης τεύχος 43,σελίδα 53.Ανακτήθηκε 20/10/2020 από
https://www.academia.edu/21952288/%CE%9B%CE%B1%CF%8A%CE%BA%CE%B9%CF%83%CF%84%CE%B9%CE%BA%CF%8C%CF%82_%CE%BB%CF%8C%CE%B3%CE%BF%CF%82_%CE%BA%CE%B1%CE%B9_%CE%B4%CE%B7%CE%BC%CE%BF%CE%BA%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%AF%CE%B1

Παπανίκος, Γ., (2019). Ανδρέας Γ. Παπανδρέου: Οικονομολόγος και Πρωθυπουργός,
[https://www.atiner.gr/gtp/Papanikos\(2019\)-Papandreou.pdf](https://www.atiner.gr/gtp/Papanikos(2019)-Papandreou.pdf)

Παπασαραναντόπουλος Π., Α. Πανταζόπουλος, Ι. Πιπίνης, Β. Παπαβασιλείου, Ε. Βενιζέλος, (2017). «Λαϊκισμός και Εξουσία: Η Ελληνική περίπτωση». Ανακτήθηκε 20/10/2020 από,<<http://ekyklos.gr/sb/392-laikismos-kai-eksousia-i-elliniki-periptosi.html>>,</p><p>Στυλιανίδης Σ., (2016). «Ο λαϊκισμός ως πολιτική έκφραση», Το Βήμα, 30/01/2016, https://www.tovima.gr/2016/01/30/opinions/o-laikismos-ws-politiki-ekfrasi/</p><p>Χατζηδάκης Κ.,(2011). «Ο λαϊκισμός είναι ο μεγαλύτερος εχθρός της Ελλάδας». Το Βήμα, 23/12/2011, https://www.tovima.gr/2011/12/24/politics/k-xatzidakis-o-laikismos-einai-o-egalyteros-exthros-tis-elladas/</p><p>Τα Νέα, (2015). «Εκλογές 2015: Τα τελικά αποτελέσματα στο 100% της Επικράτειας», http://www.tanea.gr/news/politics/article/5202441/h-eikona-twn-apotelesmatwn-sto-50-43-ths-epikrateias/</p><p>Καθημερινή, (2014). «Η Μεταπολίτευση, μια σύντομη αποτίμηση», http://www.kathimerini.gr/776962/opinion/epikairothta/politikh/h-metapoliteysh-mia-syntomh-apotimhsh</p></div><div data-bbox="484 922 511 941" data-label="Page-Footer"><p>37</p></div>